

Med røttene i Det gamle testamente: Om forholdet mellom GT og NT

Mange kristne ser på NT som den viktigste delen av Bibelen, mens GT spiller en mindre sentral rolle. Andre mener at den Gud de møter i GT ikke er den samme som NTs Gud. Denne artikkelen ser på GTs funksjon i det kristne livssynet, og gjennom ulike eksempler vil forfatteren vise hvorfor det er så viktig for kristne å ha et aktivt og avklart forhold til denne delen av Bibelen.

Hvordan skal vi tolke Det nye testamente? Det er jo så mange måter å lese tekstene på – hvem har rett? Slik spør mange og ser med forvirring på ulike tolkninger av NT's budskap. Egentlig finnes det bare en sikker vei å gå, og det er den veien Gud har vist oss gjennom Bibelen selv. Gud har nemlig gitt oss Det gamle testamente *først*, som en tolkningsnøkkel som lukker Det nye testamente opp for oss. Før NT ble skrevet, forberedte Gud – gjennom hundrevis av år – de begivenheter som NT taler om. Han lot profeter forutsi fremtiden, han lot institusjoner opprettes, lover gis og embeter innstiftes, som alt peker framover mot "tidens fylde", målet for det hele, oppfyllelsens tid. Derfor kunne Jesus si til jødene som hørte ham: "Skriftene (altså GT) vitner om meg".¹

De fleste som leser Bibelen i dag går motsatt vei. De leser først NT og siden, om i det hele tatt, avlegger de GT et og annet besøk. Det er i og for seg ikke noe galt i det, særlig hvis forkynnere og bibelkommentarer gir hjelp til å forstå hva Det nye testamentes begreper og budskap innebærer. Men hvis vi skal forstå dybden i NT, og dertil unngå den store fallgraven som det er å lese vår tids problemer og tanker inn i tekstene, da må vi studere NTs budskap i sin rette sammenheng. NTs budskap er ikke noen fritt voksende plante, men hører hjemme i den jorden hvor Gud selv har plantet det: det har sine røtter i Israel, i frelseshistorien, i Det gamle testamente. Først på denne bakgrunn kan vi forstå det virkelig nye i forhold til Det gamle testamentes budskap. Vi forstår da hvilket

1. Joh.5, 39

grensesprengende radikalt evangelium vi står ovenfor. I det følgende skal vi ta for oss noen eksempler som belyser dette.

Messias og Menneskesønnen

For å forstå hvem Jesus er, må vi vite hvem Menneskesønnen, Messias og Guds sonofferlam er. Hvorfor kaller Jesus seg stadig for Menneskesønnen, mens han er tilbakeholden med å bruke Messias-betegnelsen? Hva betyr det at han er Guds lam som bærer verdens synd? Hvorfor sto Jesus i konflikt med sin samtids jødedom, og hvorfor korsfestet de ham? For å finne svar på disse spørsmålene må vi tilbake til Det gamle testamente.

Her tales det for det første om *Menneskesønnen* som kommer på himmelens skyer og blir gitt herredømme over hele verden.² Menneskesønnen er altså ikke noe vanlig menneske, men en verdenshersker med makt gitt ham av Gud. Dersom vi ikke vet dette, forstår vi heller ikke hvilken veldig tyngde som ligger i denne betegnelsen som Jesus foretrekker å bruke som seg selv. For det andre er *Messias* ifølge GT den åndsutrustede konge som bygger opp igjen det Israels ugudelige konger har ødelagt, og som bringer fred og rettferdighet like til jordens ende. Endelig pålegges folket ifølge GT å ofre lam og andre dyr, for derved å få soning og tilgivelse for sine synder. De blir opplært i tanken at syndens lønn er døden, men at straffen kan legges på en annen enn den skyldige. Det sier seg selv at uten denne forklaringsbakgrunn blir det meningsløst å tale om Jesus som et offerlam.

Det som skjer i Det nye testamente er at med Jesu komme blir alt dette oppfylt: Profetiene om Messias og Menneskesønnen og han som skal bære folkets synder går i oppfyllelse, men samtidig kombineres profetiene fra GT på overraskende måte. En fattig og lidende Messias, som gjennom sin død gjør opp for folkets synder, hadde man ikke ventet seg!

Jesus oppfyller altså profetiene i GT, men på en uventet måte. Det eksisterer en klar forbindelseslinje tilbake til GT, men når Jesus vil være både Messias, Menneskesønn og offerlam i en og samme person, blir dette noe merkelig og anstøtelig for hans omgivelser. Bare på denne bakgrunn kan vi forstå hvorfor jødernes ledere kan dømme Jesus til døden for blasfemi. Messias skulle ifølge dem være helt annerledes enn

2. Dan 7,13-14

det Jesus var.³ Ja, Peter kan bekjenne at Jesus er Messias, men når han får vite at denne Messias skal gå til Jerusalem for å lide og dø – da skjønner han ingen ting.⁴

Et poeng i denne sammenheng er for øvrig at denne kombinasjonen av gammeltestamentlige "titler" overhodet ikke kan skrive seg fra noen annen enn Jesus selv, og han ser heller ikke ut til å forvente at man skulle forstå hva slags Messias han ville være. Følgelig valgte han å være svært tilbakeholdende med å bruke akkurat denne betegnelsen, som lett kunne misforstås, om seg selv.

Eksemplene våre gjør følgende klart: Det gamle testamentes profetier om Jesus blir oppfylt i Det nye testamente. Men det går ikke an å bare operere med løsrevne sitater fra GT for å se om det stemmer med NT, for Jesus er mer enn det som enkeltstående bibelvers i GT kan uttrykke. Det blir her snakk om å se en dypere sammenheng enn mange skriftlærde jøder på Jesu tid greide å se. De konfliktene som oppsto i Jesu møte med sin samtids forventninger kan bare forstås på denne bakgrunn, og kristendommens forhold til sine gammeltestamentlige røtter blir da dette: NT representerer noe nytt og noe gammelt på samme tid, for det både nytolker og oppfyller GT.

Jesus og tempelet

Men det er ikke bare profetier fra GT som blir oppfylt og når sitt mål i NT. Også GTs institusjoner og ordninger peker frem mot Det nye testamente. Et eksempel på dette er tempelet i Jerusalem – her var Gud til stede på en særskilt måte. Kong Salomo som bygget det praktfulle tempelet, innviet det til et sted der Gud ville høre bønner og tilgi synder og bo blant sitt folk.⁵ Siden ble dette tempelet revet ned av Israels fiender, og profeten Jesaja ser et nytt tempel som skal komme i fremtiden, høyt hevet over jorden – til dette tempelet skal alle folkeslag strømme for å møte Gud.⁶

Uten denne bakgrunnen skjønner vi vanskelig hvorfor Jesus kalte seg for et tempel som skal rives ned og bygges opp igjen. Jesus har overtatt tempelets rolle, i ham kan mennesker møte Gud, få tilgivelse og bli bønn-

3. se Matt. 26,63-66

4. Matt 16,16.21-23

5. 1. Kong 8,13.30.33

6. Jes. 2,2-3

hørt. Og som tempelet ble revet ned og ved Guds under bygget opp igjen⁷, slik blir Jesu død og oppstandelse et tegn for den som tror. Men her er mer enn tempelet og her er mer enn Salomo!⁸

Påskemåltidet

På samme måte er det nødvendig å forstå sammenhengen mellom den gammeltestamentlige påskefeiring og Jesu innstiftelse av nattverden. Ved utfrielsen av jødernes slaveri i Egypt knekkes farao og egypternes vilje til å plage sine trelles gjennom en merkelig hendelse. Alle førstefødte i landet må dø, dersom de ikke har slaktet et lam og smurt blodet av det på dørstolpene sine. Dermed påbys israelittene å stille i stand et hurtiglaget måltid der brødet ikke får tid til å heves, men må spises nærmest som et flatbrød (de må være klar til flukt).

Over 1000 år senere sitter Jesus med sine disipler i Jerusalem og feirer det jødiske påskemåltid til minne om utgangen av Egypt, og med ett gir

7. Joh 2,19-20

8. Matt 12,5.42

“Det som var før, er som skygger av det som skulle komme, sier Hebreerbrevets forfatter”

han det hele et nytt og universelt innhold: Slaktingen av lammet, blodet som redder fra død og slaveri, muligheten til å komme dit man hører hjemme – alt dette får en dypere mening idet Jesus sier: Dette er mitt blod... Fra nå av skal dere spise usyret brød og feire påske til minne om meg! Paulus skriver senere i et brev til de kristne: “For vårt påskelam er slaktet, Kristus”.⁹

Mange flere eksempler kunne nevnes på dette: Det gamle testamente er foreløpig og forberedende i forhold til NT, som i sin tur overgår Det gamle testamente. Det som var før, er som skygger av det som skulle komme, sier Hebreerbrevets forfatter.¹⁰

GTs folk og NTs folk

Med dette er vi kommet frem til det som kanskje er det viktigste punkt i forholdet mellom GT og NT. Saken er nemlig at i GT handler Gud svært konkret og dennesidig med sitt folk og begrenset til Israels historiske og politiske virkelighet. Velsignelse og forbannelse er konkret å forstå. Frukthet og grøde, mange barn, fred og velstand i Israels land representerer velsignelse. Uår, krig og nød er uttrykk for forbannelse fra Gud. Ondskapen skal bekjempes i form av kriger mot hedenske folkeslag og utryddelse av mennesker som står for avgudsdyrkelse og opprør mot Gud. Frelse er å leve med Gud under hans beskyttelse og omsorg i landet Israel. På en høyst konkret og foreløpig måte peker alt dette frem mot det kommende Gudsrike, hvor alt det onde skal tas ved roten, og velsignelse, fred og glede skal råde. Det gammeltestamentlige stadium blir dermed et slags profetisk bilde på det som skal komme og peker frem mot NT's virkelighet. “Mitt rike er ikke av denne verden”, sier Jesus, og viser dermed at han har et større perspektiv enn det gamle Israel,

9. 1. Kor 5,7

10. 1. Kor 10,1

*“Paradisfortellingenes dype teologiske innhold
danner bakgrunn for alt som senere sies i Bibelen
og fastholdes uten reservasjoner”*

Ikke så å forstå at den konkrete dimensjon blir borte med Jesu komme, eller at det aldri er tale om en åndelig virkelighet i GT, men NT opererer på et mer universelt og åndelig plan enn GT. Samtidig er dette plan altså forutsagt i Det gamle testamente og ligger der allerede som en profetisk mulighet. Slik blir den materielle velsignelse i Israels land fredstidene under gudfryktige konger, hellige kriger osv *bilder* for det som skal komme i nytestamentlige tider. Igjen: GT representerer det foreløpige og forberedende stadiet i Guds frelsesplan.

Ut fra det som her er sagt, skulle ingen bli forundret om en av og til blir skuffet når en først har lært NT å kjenne for så å bevege seg tilbake til den gammeltestamentlig virkelighet. Mange kristne kommer her i store vanskeligheter, og de spør seg om det er den samme Gud som kan stå bak Jesu budskap og for eksempel krigene og avstraffelsene i GT. Men den foreløpige og begrensede virkelighet som GT står for, er altså ikke Guds endegyldige og siste ord. En del av det som står der har følgelig ikke noe annet enn historisk interesse og tjener nå bare som en forklaringsbakgrunn for NT. Men uten denne bakgrunn henger altså mye av det som sies i løse lufta. Det nye Jerusalem, det lovede land, de tolv disipler (jmf. Israels 12 stammer), den kristne nattverd og påskefeiring, lovens oppfyllelse, forhenget som revner i tempelet når Jesus dør – alt dette er sider ved NT's budskap som blir helt uforståelige uten på bakgrunn av Det gamle testamente.

Et adskilt folk

Her er det naturlig å ta for seg det vanskelige og stadig tilbakevendende spørsmål: Hvorfor kunne Gud tillate, ja påby at mennesker ble utryddet slik Det gamle testamente taler om? Saken er denne: Israels opprettelse og jødefolkets overlevelse i en brutal og krigersk verden var en nødvendig og gudvillet del av Guds frelsesplan for hele menneskeheten. I en

verden preget av avgudsdyrkelse og grotesk umoral skal det opprettes et hellig, altså adskilt, annerledes, lite land hvor Gud skal virke. Derfor må avgudsdyrkelse med alt dette medfører utestenges fra Israel, og landet må beskyttes. Det er altså ikke mennesker Gud vil til livs, men det de står for som skal bekjempes. Og idet Israels land og folk selv er blitt et sted med avgudsdyrkelse, grov urettferdighet både politisk og sosialt, en umenneskelig ideologi og praksis, da mister Guds utvalgte folk sine rettigheter og landet tas fra dem. Gud fremstilles aldri i GT som rasist, men som bekjemperen av ondskap av alle slag.

Det krever faktisk stor innlevelse i og forståelse for en tid som var totalt annerledes enn vår for å kunne tolke Det gamle testamente riktig. Vi må for det første huske på at Midtøsten for flere 1000 år siden var et sted der man enten nedkjempet sine fiender eller gikk under selv. Dernest må vi være klar over at datidens krigsretorikk som de gammeltestamentlige forfattere benytter for oss er fremmed. I datidens språk kunne en seier uttrykkes med å si at ingen levende av fiendens folk var igjen på stedet etter kampen. Hvis noen i dag sier at "han gikk skoene av seg" eller "det fantes ikke et tørt øye i salen" skjønner vi at dette ikke skal tas bokstavelig, men tolkes automatisk som overdrivelser som skal understreke fakta.

På samme måte må vi forsøke å leve oss inn i den sosiale bakgrunn og hverdagslivet til de gamle israelitter. Et eksempel: I 4. Mos. 15,32ff finner vi en merkelig historie der en mann straffes med døden fordi han har sanket noen vedpinner på en sabbat. Sannsynligvis ville en beduin i dag forstå alvoret i mannens ugjerning: I ørkenen der overlevelsen til hele stammen berodde på absolutt gruppesolidaritet og der nettopp ved var en hyre verdifull nødvendighet for å tenne opp ild til å koke mat og vann, satt mannens individualistiske opptreden alles liv i fare. Ingen måtte ta seg til rette og gjøre hviledagen til en mulighet for å ta seg til å agere på egen hånd.

Slik kunne vi fortsette med mange eksempler som understreker det viktige poeng at å lese med moderne briller gjøre at vi overser det viktige faktum at Bibelens Gud er historiens Gud. Han stiger ned i de rådende historiske forhold, kommuniserer på menneskenes premisser og åpenbarer seg der mennesket er og ikke der det burde være. Gud er, som filosofen Pascal har sagt det så treffende, ikke de vises og lærdes Gud, men Abrahams og Isaks og Jakobs Gud. Det betyr at Gud ikke har åpenbart

seg på en måte som skal tilfredsstillende en filosofisk gransking først og fremst, men at han stiger ned og inn i menneskets jordiske virkelighet og møter oss nettopp der.

I denne forbindelse er det relevant å trekke frem skapelsesfortellingene i 1. Mosebok. Disse bærer preg av datidens verdensbilde med en flat jord under en himmelhvelving omgitt av vann. Med andre ord: Når Gud skal formidle at han alene er verdens skaper og herre, så taler han et språk som er relevant og forståelig for adressatene sine. La oss derfor se litt nærmere på 1. Mos 1,1-2,4. Denne skapelsesfortellingen kan ha vært skrevet under jødernes fangenskap i Babylon på 500-tallet.¹¹ Folket var da bortført fra sitt land og levde under sterk hedensk påvirkning. Der lærte de hvordan babylonerne tenkte seg verdens tilblivelse: I begynnelsen levde bare to urtidsuhyrer som de forestilte seg som hav – et slags personlig fryktinngytende hav av kaos. Da de to havene blandet sitt vann sammen, ble gudene til. En av gudene overvant urhavet og begynte å skape verden. Dette er det vi kaller en skapelsesmyte, og på jødene må den babylonske skapelsesmyte ha virket grotesk og fremmed i forhold til deres egen gudstro.

I denne situasjonen lar Gud israelittiske prester i Babylon føre i pennen en skapelsesfortelling som er annerledes enn de hedenske myter. Den bibelske fortelling ble dermed preget av spørsmål som de hedenske myter reiste, men ble samtidig helt annerledes enn dem. Ingen urhav, absolutt ingen ting var før Gud, Han har skapt det hele, Han alene! "I begynnelsen" betyr den absolutte begynnelse, da var det ingen annen til enn Gud. Dermed blir Bibelens første setning en mektig proklamasjon mot all hedensk tankegang. Gud er den suverene, allmektige skaper-Gud, ingen skapte Ham og alt som er til er skapt av Ham. "Himmel og jord" betyr hele universet. Ordet for å skape heter på hebraisk "bara", og det betyr å skape noe helt nytt som aldri har vært til før. Dette ordet bara brukes bare om Gud. I motsetning til andre folks guder som skaper av et materiale – babylonernes guder overvant urhavet og brukte det til å skape av – så skaper Israels Gud av ingen ting.

Her gjelder det altså å skille det tidsbetingede fra det sentrale budskapet. Når Gud går så langt at han tillater datidens verdensbilde og religiøse

11. Den klassiske "Graf og Wellhausen hypotesen" om fire forskjellige kilder (Jahvist, Elohist, Deuteronomist og Presteskiftet) preger mye moderne arbeid med Mosebøkene, men uten at man kan komme med sikre konklusjoner. Også andre tilnæringer er foreslått. Uavhengig av teorier om forfattere, er det stor enighet om at det ligger en klar polemikk mot Mesopotamsk religion i 1 Mos. 1. (red).

skapelsesfortellinger å spille en så pass stor rolle i formidlingen av sin skaperrolle, så lærer vi noe uhyre viktig om Bibelens Gud. Han er villig til å stige ned, gjøre seg liten om man vil, for å kommunisere med sine jordbundne og tidsbundne skapninger. Bibelen er forøvrig full av antropomorfismer¹² som om han har øyne, ører, armer, kan angre seg, være sjalu og sint som en forsmådd ektemann, mild og omsorgsfull som en mor, herskende som en konge, beskyttende som en patriark, kjempende som en kriger. Paulus utsagn er verd å legge merke til: Nå ser vi som i et speil, som i en gåte ...

Alt dette henger nøye sammen med inkarnasjonstanken som er Bibelens hovedsak: Den nedstigende Gud som gir seg til kjenne som et menneske, for at vi skal lære Han å kjenne og dermed bli frelst fra vår syndige begrensethet. Jesus selv var en mester i å forklare ved hjelp av dattidens forståelige begreper og omstendigheter: Her er bonden og åkeren, bryllupet og gjestene, bordfelleskap med god mat og drikke osv blitt uttrykk for Guds rike. Bibelen tilkjennegir en nådig og stor Gud som tør å vekke anstøt blant de vise og lærde for å nå alle mennesker til alle tider. Altså: hadde Gud åpenbart sin skaperakt i 2010 i Vesten hadde han nok brukt ganske andre ord og begreper, og hadde profetene talt i dag og Jesus levd nå, skulle vi nok få høre det samme innhold, men med noe andre ord. Derfor må vi alltid huske på følgende når vi skal tolke bibeltekster, og særlig Det gamle testamente: Disse tekstene må få tale på sine egne premisser, ut fra sine egne forutsetninger. Det betyr at vi ikke må la våre problemstillinger og forutsetninger, våre meninger og behov i for stor grad få prege det vi leser, men hente ut det som faktisk står og undersøke hva som mentes den gang tekstene ble skrevet.

GT har egenverdi!

I denne artikkelen er det lagt spesiell vekt på det forberedende og foreløpige (frelshistoriske) perspektiv på Det gamle testamente. Men GT har selvsagt en egenverdi, ting som ikke gjentas i NT og som fastholdes gjennom hele Bibelen som uforanderlige sannheter. Skapelses og syndefallsfortellingenes budskap er eksempler på dette; gudsbegrepet likeså. Det er absolutt nødvendig å holde fast på Gud som den ene suverene Gud, som etter å ha gitt mennesket fri vilje og muligheter til å velge mellom godt og ondt, dømmer det til et liv utenfor paradiset. Mennesket får

12. Antropomorfisme er overføring av menneskelige egenskaper på ikke-mennesker (guder, dyr, ting).

det som det selv vil – et liv med kjennskap til både godt og ondt.

Paradisfortellingenes dype teologiske innhold danner bakgrunn for alt som senere sies i Bibelen og fastholdes uten reservasjoner; her er premissene lagt for Israels utvelgelse, Jesu frelsesverk og for lovene i GT og formaningene i NT. Uten skapelses- og syndefallsfortellingenes gudsforestilling og antropologi faller faktisk hele Bibelen fra hverandre.

Likeledes er gudsbegrepet i GT med vekt på Guds barmhjertighet, kjærlighet og hellige vrede over urett og synd, helt uoppgivelige forutsetninger for Bibelens budskap som helhet betraktet. Om den fulle sannhet om Gud kom med Jesus Kristus, beskrives han aldri i motsetning til GTs Gud. Dette er det særdeles viktig å understreke i forbindelse med kristen forkynnelse, da man lett kan få inntrykk av at Gud er lovens og vredens Gud i GT, men nådens og barmhjertighetens Gud i NT. Igjen er dette en stor misforståelse! For nettopp på bakgrunn av Guds utvelgende nåde og løftepakten med Abraham-slekten og nettopp på bakgrunn hans avsky for syndens realitet i en fallen verden, blir Jesu frelsesverk begripelig.

Pakten

Paktstanken som binder Bibelens teologi sammen og gjør den til et forståelig hele grunnlegges også i sin helhet i Det gamle testamente. Når Gud inngår en pakt med Abraham gjør han det av ren nåde, for Abraham var en avgudsdyrker og hedning som alle andre i det gamle Kaldea, som blir frelst ved tro alene¹³. Ingen lovlydighet eller selvbestaltet gudhengivenhet er forutsetninger for Abraham og hans etterkommeres frelse, det er Gud som virker på tross av sitt folk gjennom hele Det gamle testamente, enten det dreier seg om barnløshet (Abraham), egenrådighet (Jakob), menneskelig svik og motstand (Josefs situasjon) etc. Til syvende og sist gjennomføres Guds frelsesplan på tross av hele sitt folk, og Jesus alene utfører det som blir stående som et absolutt høydepunkt i hele denne utviklingen: det er Gud alene som handler, virker, gjennomfører og fullfører absolutt alt etter sin plan og vilje. Den nye pakt i Jesu blod er oppfyllelsen av løftepakten til Abraham. Det er først og fremst Paulus som viser oss denne dype sammenheng mellom GT og NT, og viser til frelseshistoriens hovedpoeng: *på tross av mennesker og på grunn av Gud alene* er linjen og forståelseshorisonten i det bibelske univers. GT og NT

13. Se 1.Mos. 15,6

henger derfor tematisk sammen på en fundamental måte, der NT representerer høydepunktet og slutten på en utvikling som er begynt lenge før.

På sammen måten er lovpakten med sine krav om hellighet den grunnleggende forutsetning for all bibelsk tale om synd, straff, dom, soning og frikjennelse. Ingen "snill" Gud i NT overtar altså den vrede Guds rolle i GT, tvert i mot: den lovgivende, krevende og straffende Gud møter oss bare gjennom korsets brutale realitet.

GT forklarer Jesus

Vi kan derfor til slutt understreke dette: GT er med å demonstrere *nødvendigheten* av Guds handlinger i NT. Hvorfor var det nødvendig å sende Jesus til jorda som verdens frelser? Hvorfor må Gud forvandle oss mennesker innenfra ved sin egen Ånd for at vi skal bli helliggjort? Slike fundamentale spørsmål finner vi faktisk svar på gjennom å lese Det gamle testamente. Her får vi demonstrert med all mulig tydelighet at det bare er Gud som kan fri oss fra synden. Selv med de beste menneskelige og moralske forutsetninger er vi forlagt uten Guds nyskapende nåde. GTs historie blir derfor en slags negativ forklaring på hvorfor Gud må gripe så radikalt og grunnleggende inn til menneskehetens frelse og nyskapelse som han gjør ifølge NT. Behovet for Guds allmektige gjerninger, Jesu frelsesverk og Åndens utgytelse over Guds folk blir aldri så påtrengende som når vi leser GT. Dermed blir evangeliet, som sprenger grensene mellom jøder og hedninger, og som viser til Guds verk alene når det gjelder menneskehetens forløsning, virkelig radikalt gode nyheter nettopp på bakgrunn av GT. Uten Guds oppsøkende og fastholdende virksomhet ville vi vært forlagt. Loven kan verken frelse eller helliggjøre oss. Ingen ytre velsignelser, ingen velutrustede ledere, ingen uten Jesus Kristus kan redde oss fra vårt dypeste problem: ondskaper i oss selv.

Det nye testamente er med rette blitt kalt gode nyheter, men er – i Guds frelseshistoriske perspektiv – på sett og vis gammelt nytt. De to testamentene må altså leses i lys av hverandre, de står i et innbyrdes avhengighetsforhold og må leses i sammenheng. Men bare Den hellige ånd kan åpenbare den rette sammenheng for oss, slik at vi ser at dette er ett verk – gitt oss av Gud selv.

Anne-Margrete Saugstad
Høgskolelektor
ams@his.no